

УДК 364-785

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ТА ЇЇ РОЛЬ В ПОДОЛАННІ НАСИЛЛЯ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вовканич Маргарита Дмитрівна

м. Ужгород

*Дана стаття присвячена проблемам агресивності у молодіжному середовищі. Сьогодні кризи відбуваються в економічній, політичній і культурного життя України і негативно вплинути міжособистісні відносини в нашому суспільстві. Статистика показує, зростання злочинності, акти хуліганства здійснюється підлітків і молоді. Часто мають ознаки з їх боку відкрито зухвала поведінка цинізму, негативу по відношенню до суспільства. Ми проаналізували підручники і побачив, що студенти зазвичай отримують дуже мало інформації з психології агресії та її компонентів. Це може негативно вплинути на формування комунікативних навичок, навичок вирішення конфліктів і якості життя в цілому без агресивних дій.*

*Ключові слова: агресія, агресивність, норма та девіантність поведінки, тренінг подолання агресивності, соціально-педагогічна освіта, шкільний психолог, соціальний працівник, соціальний педагог, вчитель.*

Кризи, що відбуваються сьогодні у економічному, політичному, культурному житті України, негативно впливають на міжособистісні відносини у нашому суспільстві. Дестабілізація економіки, політичного та соціального життя, спад виробництва, зниження життєвого рівня значної частини населення країни відбувається на психологічному самопочутті людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу, агресію, а іноді й жорстокість [1, с.15]. Статистика свідчить про зростання кількості злочинів, хуліганських дій,

що здійснюються підлітками та молоддю. Частими стали прояви з їхнього боку демонстративно-зухвалої поведінки, цинізму, негативізму по відношенню до соціуму.

У зв'язку з цим для сучасного етапу розвитку українського суспільства пріоритетним залишається курс на формування підростаючого покоління з активною життєвою позицією, здатного до особистісного волевиявлення у неагресивний, толерантний спосіб [2, с.33]. У психолого-педагогічній науці особливу актуальність набули експериментальні дослідження, спрямовані на пошук засобів попередження та зменшення проявів агресії у школярів.

За останнє півстоліття в зарубіжній психології накопичився великий досвід у вивченні агресивної поведінки людини. Теоретичні положення розглядаються в рамках інстинктивістського (З.Фрейд, К.Лоренц), біологічного (В.Гесс, Р.Джекобс, С.Меднік, Д.Олдс), фрустраційного (Дж.Доллард, Н.Міллер), когнітивного (Л.Берковіц, Л.Ерон, Д.Зілманн, Л.Х'юсманн), соціального (А.Бандура, А.Басс, Р.Берон, Д.Річардсон, Б.Крейхі) підходів, кожний з яких подає своє трактування агресії.

У вітчизняній психології проблема агресії висвітлена в працях Б.С.Братуся, С.М.Єніколопова, Л.Ю.Іванової, А.А.Налчаджяна, Н.О.Ратінової, А.О.Реана, Т.Г.Рум'янцевої, І.О.Фурманова, О.В.Хреннікова та ін. Деструктивний характер даного явища підкреслюється низкою наукових досліджень, в яких агресія розглядається в контексті девіантної поведінки та злочинності (Н.В.Алікіна,

С.М.Сніколопов, Н.О.Рагінова, В.Г.Степанов, В.В.Устінова). При цьому вітчизняні дослідники розглядають агресивного суб'єкта як такого, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи, тоді як зарубіжні науковці (А.Бандура, Г.Паренс, Дж.Паттерсон, М.Раттер, А.Фрейд) зосереджують увагу на пошуку окремих детермінант прояву агресії.

В останнє десятиріччя вчені приділяють увагу вивченню агресивної поведінки у неделінквентних осіб різного віку: О.Б.Бовть, В.І.Шебанова – молодшого шкільного; А.О.Реан, Л.Н.Семенюк – підліткового; В.М.Крайнюк, О.В.Хренніков, С.Г.Шебанова – юнацького. Зокрема, в дослідженні підліткового віку науковцями отримані дані стосовно особливостей вікової динаміки (А.О.Реан, Л.Н.Семенюк), статевих відмінностей (І.О.Фурманов, Л.Н.Семенюк); визначена дія макросоціальних чинників (О.Б.Бовть, А.О.Реан) на агресивну поведінку [2, с.10].

Проте психологічній літературі недостатньо даних про те, який вплив здійснює навчально-виховний процес у школі на формування психологічних якостей підлітків, що відповідають соціальній нормі. Що ж таке норма?

Норма – правило поведінки, за недотримання якого наступає відповідальність.

Девіантна поведінка – це тип поведінки, який суперечить прийнятним в даному суспільстві правовим, духовним, соціальним та іншим нормам [3, с.56]. Основні види девіантності: злочинність, наркоманія, проституція, алкоголізм і т.д.

Поведінка – притаманна особам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована їх зовнішньою і внутрішньою активністю.

Агресивність – риса характеру, що виражається у ворожому ставленні людини до інших людей, до тварин, до навколишнього світу.

Фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи.

Непряма агресія – дії, як обхідними шляхами направлені на інше обличчя (плітки, зловісні жарти), так і ні на кого не направлені вибухи люті (крик, тупання ногами, биття кулаками по столу, ляскання дверима і ін.).

Вербальна агресія – вираз негативних відчуттів як через форму (крик, виск, сварка), так і через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття, лайка).

Схильність до роздратування – готовність до прояву при щонайменшому збудженні запальності, різкості, грубості.

Негативізм – опозиційна манера поведінки, звичайно направлена проти авторитету або керівництва. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

Образа – задрість і ненависть до тих, що оточують, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.

Підозрілість – недовір'я і обережність по відношенню до людей, засноване на переконанні, що оточують мають намір заподіяти шкоди.

Що ж таке агресія?

По-перше, під агресією розуміється сильна активність, прагнення до самоствердження. Так, Л.Бендер, наприклад говорить про агресію як тенденцію наближення до об'єкту або віддалення від нього, а Ф.Аллан описує її як внутрішню силу (не пояснюючи її похо-

дження), що дає людині можливість протистояти зовнішнім силам [7, с.89].

По-друге, під агресією розуміються акти ворожості, атаки, руйнування, тобто дії, які шкодять іншій особі або об'єкту. Наприклад, Х.Дельгадо стверджує, що «людська агресивність і поведінкова реакція, яка характеризується проявом сили в спробі завдати шкоди або збитку особі, суспільству» [7, с.45].

Існують три теорії [6, с.97] виникнення агресивності у підлітків:

– теорія (З. Фрейд, К. Лоренц, А. Адлер), згідно якої агресивність має генетичні корні. Вона дана кожному як захисна інстинктивна реакція. Агресивність не змінна, генерується спонтанно, безперервно і спрямована на другі об'єкти (у тому числі на людей) з метою їх підкорення чи завоювання.

– Фрустраційна теорія (Дж. Доллард, Л. Берковіц та ін) розглядає агресивність як ситуаційний, а процес, як один із виходів з фруструючої ситуації. При фрустрації особистість реагує цілим комплексом захисних реакцій, одна з яких грає ведучу роль.

– Теорія соціального научіння (А.Бандура, А.Басс) розглядає агресивність як поведінку, засвоєну в процесі соціалізації через спостереження відповідного способу дій та соціальне підкріплення.

Проаналізувавши їх, ми зробили висновок, що, на нашу думку найбільш повно процес впливу агресивності на особистість розкриває теорія соціального научання. З трьох розглянутих нами теорій походження агресивності ця теорія є однією з найбільш ефективних в плані прогнозування агресивної поведінки, особливо якщо є свідки про ситуації соціального розвитку агресора.

Ми проаналізували тексти підручників і побачили, що учні отримують загалом дуже мало інформації щодо психології агресії та її складових. Це може негативно відобразитися на формуванні навичок спілкування, навичок вирішення конфліктів і якості життя загалом без застосування агресивних дій.

Можна відмітити, що шкільні підручники не дають достатньо інформації як конструктивними способами подолати агресивність, як розвивати навички рефлексії та вміння використовувати конструктивні способи подолання агресивності в житті, вміння володіти собою, виховувати стриманість, ввічливість,

Тому важливим є навчити учнів конструктивних способів подолання агресії, щоб згодом не боротися з наслідками девіантної, а можливо і делінквентної поведінки.

Для цього можна запропонувати нові теми занять для вивчення школярами, які також можуть слугувати основою для впровадження нового предмету «Основи психологічних знань» у шкільну програму.

Учні повинні не тільки розглядати портрет агресивної людини та ознаки агресивної поведінки. Необхідно вивчати інформацію про відповідальність за наслідки агресивної поведінки (як вербальної так і не вербальної), проводити практичні заняття з тренування навичок стримувати себе від агресивних дій.

Наприклад, вправа «Візьми себе в руки» закріпить теоретичний матеріал і тренує практичні навички подолати агресію. Як тільки учень відчує, що його щось непокоїть, хочеться когось стукнути, щось

кинути, є дуже простий засіб довести собі свою силу: потрібно взятися долонями за лікті і сильно притиснути руки до грудей, розправити плечі – і це поза сильної духом людини.

Слід зауважити, що в школяра може скластися враження, що агресивна поведінка – це є хороший вибір, адже цей тип поведінки відносять до поведінки впевненої людини, а отже і до позитивної, заохочувальної.

Отже, робота вчителя, шкільного психолога та соціального працівника з подолання проявів агресивної поведінки повинна бути орієнтована на [5, с.25]:

- зниження рівня особистісної тривожності;
- навчання дитини прийнятних способів вираження свого гніву;
- навчання дитини технік самоконтролю над негативними емоційними станами, а також розвиток навичок саморегуляції;
- формування конструктивних поведінкових реакцій у проблемних для дітей ситуаціях;

– розвиток емпатії і адекватного рівня самооцінки.

Висновки:

Актуальність дослідження аспектів агресивності полягає в тому, що особливо гострою в наш час є проблема зростання делінквентності в молодіжному середовищі.

В психологічній літературі недостатньо даних про те, який вплив здійснює навчально-виховний процес у школі на формування психологічних якостей підлітків, що відповідають соціальній нормі.

Учні, зазвичай, отримують дуже мало інформації з психології агресії та шляхів її подолання. Це може негативно вплинути на формування комунікативних навичок, навичок вирішення конфліктів і якості життя в цілому без агресивних дій.

Робота вчителя, шкільного психолога та соціального працівника з повинна бути орієнтована на подолання проявів агресивної поведінки, формування конструктивних поведінкових реакцій у проблемних для дітей ситуаціях.

#### Література та джерела

1. Архипова С.П. Соціальна педагогіка: Навчально-методичний посібник / Майборода Г. Я. – Черкаси – Ужгород: «Мистецька лінія», 2002. – 268 с.
2. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М.С.Гиляров; Редкол.: А.Баев, Г.Г.Винберг, Г.А.Заварзин, и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – 831 с.
3. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми. – М.: Просвещение, 1991. – 141 с.
4. Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. – М.: Флинта, 2003. – 96 с.
5. Сучасний словник по психологи /Под ред. В.В.Юрчука. – Минск: Современное слово, 1998. – С.7
6. Семенюк Л. Психологічна сутність агресивності і його прояви в дітей віком підліткового візраста /Методические рекомендації на допомогу педагогам - практикам. – М., 1991. – С.16
7. Репина Т.А. Анализ теорий полоролевой социализации в современной западной психологии // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С.158-165
8. Лоренц К. Агрессия. – М.: Просвещение, 1994. – 564 с.
9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М., 1994. – 547 с.

*Сегодня кризисы происходят в экономической, политической и культурной жизни Украины и отрицательно влияют на межличностные отношения в нашем обществе. Статистика показывает рост преступности, хулиганства среди подростков и молодежи. Мы проанализировали тексты учебников и увидели, что ученики получают вообще очень мало информации по психологии агрессии, ее составляющих. Это может негативно отразиться на формировании навыков общения, навыков разрешения конфликтов без применения агрессивных действий.*

*Ключевые слова: агрессия, агрессивность, норма и девиантность поведения, тренинг преодоления агрессивности, социально-педагогическое образование, школьный психолог, социальный работник, социальный педагог, учитель.*

*The article focuses on the problems of aggression in the youth environment. The crisis takes place in economic, political and cultural life of Ukraine and adversely affects interpersonal relationships in our society. Statistics shows an increase in crime, acts of vandalism carried out by teenagers and youth. Most have signs of open defiance of cynicism, negativity towards society. We have examined the books and found that students typically receive very little information on the psychology of aggression and its components. This may adversely affect the formation of communication skills, conflict resolution skills and quality of life in general without aggressive action.*

*Keywords: aggression, aggressive, norm and deviance rule of conduct, training on overcoming of aggression, social-pedagogic education, school psychologist, social worker, social pedagogue, teacher.*